29/01/2021

Η συμβολή των Τριών Ιεραρχών στην παιδεία του ανθρώπου

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μάνης

Τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μάνης κ. Χρυσοστόμου Γ’

Φωστῆρας μεγίστους «τῆς τρισηλίου θεότητος» ὀνομάζει ἡ Ἐκκλησία τούς τρεῖς μεγάλους Ἱεράρχες «Βασίλειον τὸν ἔνθεον νοῦν», «Γρηγόριον τὴν θείαν φωνήν» καί «Ἰωάννην, τὴν χρυσόφωνον σάλπιγγα».

Καί δικαίως. Καί οἱ τρεῖς τους φώτισαν τήν οἰκουμένη τόσο μέ τήν διδασκαλία τους ὅσο καί μέ τήν ἀρετή τους.

Οἱ διδασκαλίες τους εἶναι ἀκτῖνες θείου φωτός καί τά συγγράμματά τους βάθος θεϊκῆς σοφίας. Διάνοιες εὐρύτατες, μεγάλα πνεύματα μέ κατανόηση τοῦ ἀληθοῦς νοήματος τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης. Προσέτι, ἐκτός ἀπό τήν ὑλική βοήθεια τῶν ἀδυνάτων καί πασχόντων, συνεδύασαν καί τήν πνευματική τους ἐξύψωση. Ἔλυσαν πολλά κοινωνικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς τους καί μέ τό ἐνάρετο παράδειγμά τους στήριξαν τούς συνανθρώπους τους. Τά μέγιστα δέ συνετέλεσαν στό μεγάλο θέμα τῆς ὅλης παιδείας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔτσι ἡ ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι μία ἄριστη εὐκαιρία ὅπως, «πάλιν καί πολλάκις», συνειδητοποιήσουμε τήν ἀνεκτίμητη ἀξία τῆς συμβολῆς τους στήν ἐν γένει παίδευση τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι ἀναντίρρητο γεγονός ὅτι καί οἱ τρεῖς μεγάλοι καί θεοφόροι αὐτοί Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἤκουσαν τήν προτροπήν τοῦ Ψαλμωδοῦ «Δράξασθε παιδείας» (Ψαλμ. 2, 12) καί μετά πολλοῦ ζήλου ἐπεδόθησαν στή συμμόρφωση πρός αὐτήν.

Τῷ ὄντι, ὑπῆρξαν πανεπιστήμονες. Εἶχαν σπουδάσει σέ μεγάλα πνευματικά-ἐκπαιδευτικά κέντρα, σέ περίφημες σχολές τῆς ἐποχῆς τους, ἀπό φιλοσοφία καί ρητορική, μέχρι ἀριθμητική, ἀστρονομία καί ἰατρική. Μελέτησαν σέ βάθος «τί ἐστὶ ἄνθρωπος;» καί στήριξαν, ἔγραψαν καί διηκόνησαν μέ σύνεση, σοφία καί διάκριση τόν πλησίον, ἀπ’ ὅποια ἔπαλξη κι’ ἄν βρέθηκαν. Τό σημαντικότερο δέ ἦταν ὅτι θεμελίωσαν τήν ἑλληνική καί χριστιανική παιδεία καί δημιούργησαν τό μέγα εὐεργέτημα τῆς ἀνθρωπότητος, τόν ἑλληνοχριστιανικό πολιτισμό. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος καί τά διδάγματα τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου συναντήθηκαν στό πνεῦμα τῆς νέας παιδείας πού διεμόρφωσαν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες.

Ἑνώθηκαν κατά ἁρμονικόν τρόπον στό πρόσωπόν τους, ἡ ἑλληνική καί χριστιανική σκέψη, ἡ γύμναση τοῦ νοός καί σωτηρία τῆς ψυχῆς, ἡ θεία καί ἀνθρώπινη σοφία. Καί οἱ τρεῖς τους θεώρησαν τήν κλασσική παιδεία ὄχι ὡς ἀπόβλητη, ἀλλά ὡς ἀναγκαιότατο προπαιδευτικό στάδιο, τό ὁποῖον ὁδηγεῖ στήν καλύτερη κατανόηση τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. Δέν δέχθηκαν δέ ἁπλῶς τήν κλασσική παιδεία, ἀλλά καί τήν ἀφομοίωσαν καί μάλιστα τά συγγράμματά τους εἶναι πεπληρωμένα ἀπό παιδαγωγικά ἀξιώματα. Ὡραιότατο εἶναι καί τό δίστιχο ἐν προκειμένῳ τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «Ἑλλὰς ἐμή, νεότης φίλη καὶ ὅσσα πέπασμαι, καὶ δέμας, ὡς Χριστῷ εἴξατε προφρονέως»! Δηλαδή, «Ἑλλάδα μου καὶ νιότη ἀγαπητή, κι ὅλα ὅσα ἀπέκτησα καὶ σῶμα. Πόσο πρόθυμα δοθήκατε στὸν Χριστό» (PG 37, 1449A).

Περιώνυμοι ἔχουν μείνει, αἰῶνες τώρα: Ἡ μελέτη τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Πρός τούς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», ἡ φράση τοῦ Γρηγορίου τοῦ

Θεολόγου «παίδευσιν τῶν παρ’ ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον» (PG 36, 508) καί τοῦ Ἰ. Χρυσοστόμου «παιδεία μετάληψις ἁγιότητός ἐστι» (ΕΠΕ 25, 282).

Κατ’ ἀκολουθίαν τῆς συζεύξεως αὐτῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καί χριστιανικοῦ πνεύματος, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες κατέστησαν τά ἰδανικά πρότυπα γιά τήν παιδεία. Τέθηκαν ἀπό πολύ ἐνωρίς προστάτες τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καί γνήσιοι καθοδηγητές διδασκόντων καί διδασκομένων. Ἡ συμβολή τους γιά τήν κατ’ ἄνθρωπον καί κατά Θεόν σοφία καί παιδεία, ὑπῆρξε κατά συνέπειαν, καθοριστική.

*

Εἰδικότερα ἡ θρησκευτική ἑορτή καί τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν θεσπίσθηκε τόν 11ο αἰῶνα, γιατί ὑπῆρχαν ἔντονες διαφωνίες μεταξύ τῶν λογίων γιά τό ποιός ἀπό τούς τρεῖς ἁγίους καί σοφούς Ἱεράρχες ἦταν ὁ σπουδαιότερος. Ἄλλοι ὑποστήριξαν ὅτι σπουδαιότερος ἦταν ὁ Μ. Βασίλειος, ἄλλοι θεωροῦσαν ἀνώτερο τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγο ἤ τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο. Γιά νά συμφιλιώσει τίς ἀντιθέσεις αὐτές ὁ λόγιος Μητροπολίτης Εὐχαΐτων Μ. Ἀσίας, Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους, πρότεινε νά θεσπισθεῖ κοινή ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στίς 30 Ἰανουαρίου. Ἡ πρότασή του ἔγινε δεκτή ὑπό τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου καί τότε θεσπίσθηκε ἡ ἑορτή αὐτή, ἡ ὁποία ἀπό τούς χρόνους αὐτούς ἑορτάζεται πάντοτε ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μέ ἰδιαίτερη λαμπρότητα. Μάλιστα ὁ λόγιος ἅγιος αὐτός Μητροπολίτης Ἰωάννης εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος συνέγραψε καί Ἱερή Ἀκολουθία γιά τήν ἑορτή.

Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι τό γεγονός, ὅτι μέ μεγάλη ἐπισημότητα καί εὐλάβεια ἑορταζόταν ἡ ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας. Ὅπως ἔχει γραφεῖ, «ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμός προσέδωσεν εἰς τόν ἐκκλησιαστικόν ἑορτασμόν τους τόν πανηγυρικόν χαρακτήρα τῆς ἑορτῆς τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ὡς τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς του (Καθ. Παν. Μπρατσιώτης). Στίς περιοχές τῆς Ἠπείρου καί τῆς Μακεδονίας, πού ἄργησαν νά ἀπελευθερωθοῦν, ἡ ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐξακολουθοῦσε νά ἔχει ἐθνικό χαρακτήρα ὡς τό 1912, πού ἐντάχθηκαν στό ἐλεύθερο Ἑλληνικό Κράτος.

Τό 1841, μέ διάταγμα τοῦ Ὄθωνος, καθιερώθηκε ἡ ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὡς ἑορτή τῆς Παιδείας καί τῶν Γραμμάτων. Ἡ πρόταση αὐτή ἔγινε ἀπό τήν Σύγκλητο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία μέ ἀπόφασή της ἑόρτασε τότε γιά πρώτη φορά ἐπίσημα τήν ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὡς ἑορτή τῶν Γραμμάτων. Καί τό 1856 μέ πανηγυρική τελετή καθιερώθηκε καί τό ἕνα ἀπό τά Λάβαρα τοῦ Πανεπιστημίου, νά φέρει τήν εἰκόνα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Παραπλήσια ἑορτή τελοῦν, ὀφείλουν νά τελοῦν καί τά λοιπά ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα τῆς πατρίδος μας, καί ὅπου γῆς ὑπάρχει ὁ ἑλληνισμός.

*

Εἰδικότερα, οἱ παιδαγωγικές γνῶμες τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἤδη ἀπό τόν 4ο αἰῶνα, ἰσχύουν μέχρι σήμερα. Κατά τόν Μ. Βασίλειο, ἡ προσθήκη τῶν νέων γνώσεων πρέπει νά ἐπιτυγχάνεται ὀλίγον κατ’ ὀλίγον καί συμμέτρως. Ὁ διδάσκων ὀφείλει νά προχωρεῖ ἀπό τά ἁπλούστερα πρός τά δυσκολότερα. Ὁ Γρηγόριος συμβουλεύει τό λίγο καί ἀσφαλές ἀπό τό πολύ καί ἐπισφαλές. Καί ὁ Χρυσόστομος τό ἴδιο λέγει, ὅτι ὁ διδάσκαλος δέν πρέπει νά ἐπιθέτει πολλά φορτία στούς μαθητές, ἀλλά νά διδάσκει κατά ἑνότητες, ὥστε νά μποροῦν νά κάμνουν κτῆμα τους τά διδαχθέντα. Μιλοῦν ἀκόμη οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες γιά τήν ἀξία τῆς ἐποπτείας, τῶν παραδειγμάτων, τῆς χάριτος τῆς διδασκαλίας, τῆς διορατικότητος τήν ὁποία πρέπει νά ἔχει ὁ διδάσκαλος. Ἐπίσης τονίζουν ὅτι δέν πρέπει νά διδάσκει ὁ διδάσκαλος ὅ,τι θέλουν οἱ μαθητές, ἀλλ’ ὅ,τι συμφέρει νά μάθουν.

Συγκεκριμένα, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες ὑπογραμμίζουν τήν σπουδαιότητα τῆς ἀγωγῆς τῶν διδασκομένων, ἐκ μέρους τοῦ ἐπιφορτισμένου μέ τήν διδασκαλία. Λέγουν ὅτι ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νά ἔχει φρόνηση, ἐνάρετο βίο, γνώσεις ψυχολογίας, κῦρος, ἀκέραιο χαρακτήρα καί βέβαια ταλέντο διδασκαλίας. Κατά τόν Μ. Βασίλειο, ὁ διδάσκαλος πρέπει νά εἶναι ἀρχέτυπο βίου καί κανόνας ἀρετῆς. Ὁ Γρηγόριος τονίζει ὅτι ὁ διδάσκαλος ἤ νά μή διδάσκει ἤ νά διδάσκει μέ τό παράδειγμά του. Καί ὁ Χρυσόστομος λέγει ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει πρῶτον νά εἶναι «ἑαυτοῦ διδάσκαλος». Ἔπειτα καί οἱ Τρεῖς σοφοί Ἱεράρχες ὑπογραμμίζουν ὡς ἄριστη παιδαγωγική μέθοδο τήν ἀξία τῆς πατρικῆς ἀγάπης. «Οὐδὲν οὕτω πρὸς διδασκαλίαν ἐπαγωγόν, ὡς τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι», θά πεῖ ὁ Ἱ. Χρυσόστομος. Κατά τόν Γρηγόριον, ἀκόμη, παιδαγωγικό μέτρο εἶναι καί «τό μικρόν τι συγχωρεῖν» καί γιά τόν Χρυσόστομο μεγάλη ἀξία ἔχει ὁ συνδυασμός ἐπιείκειας καί αὐστηρότητας. Συμβούλευαν ἀκόμη οἱ τρεῖς θεοφόροι Πατέρες τήν λιτότητα, τήν σπουδαία ἐπίδραση τῆς γυμναστικῆς καί τῆς μουσικῆς, τήν ἀποφυγή τῶν καταχρήσεων, ἀλλά καί ἰδιαίτερα τόνιζαν τήν πνευματική τροφή τῆς ψυχῆς, πού εἶναι ἡ προσευχή, ἡ ὁποία καί ἐνδυναμώνει διδάσκοντες καί διδασκομένους. Σκοπός τῆς ἀγωγῆς γιά τούς τρεῖς Ἱεράρχες ἦταν ἡ ἔμπνευση τῆς χρηστότητος καί τῆς

ἀρετῆς ἐκ μέρους τῶν διδασκόντων πρός τούς νέους. Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος μάλιστα συνοψίζει τήν ὅλη ἐκπαίδευση στό «ἐθίζειν πρὸς τὰ δέοντα», «χαλινοῦν μετ' ἀκριβείας», «κολάζειν τά νοσήματα τῆς ψυχῆς» καί «ρυθμίζειν» πρός τό ἄριστον «ἔργῳ καί λόγῳ». Ὅλα αὐτά, εἶναι τά γερά θεμέλια μιᾶς παιδαγωγικῆς, ἡ ὁποία πράγματι ἐξυψώνει τήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, καθ' ὅτι ἄλλωστε ἡ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος καί ἡ καθόλου ἀγωγή εἶναι «τέχνη τεχνῶν καί ἐπιστήμη ἐπιστημῶν» κατά τόν Γρηγόριον.

*

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες, λοιπόν, ἀνεδείχθησαν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου παιδαγωγοί, ἀκριβῶς, διότι ἀγάπησαν τήν παιδεία καί ἡ ἀρίστη παιδαγωγία τους εἶναι ὁ σπουδαῖος συνδυασμός: γνώση καί ἦθος.

Μήπως καί στή σημερινή ἀ-παιδεία μας, ἔχουμε ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπό τήν εὐεργετική αὐτή μαρτυρία, μαρτυρία φωτός τῶν Τριῶν μεγίστων Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων;